

Щур Ю. І.

18. Григорян Л. А. Советы — органы власти и народного самоуправления / Л. А. Григорян — М. : Юридическая литература, 1965. — 236 с.
19. Григорян Л. А. Народовластие в СССР / Л. А. Григорян. — М. : Юридическая литература, 1972. — 296 с.
20. Лепешкин А. И. Советы — власть народа. 1936 — 1967 / А. И. Лепешкин. — М. : Юридическая литература, 1967. — 376 с.
21. Попова В. И. Социалистическая законность в деятельности местных Советов / В. И. Попова. — М. : Госюриздат, 1954. — 125 с.
22. Тихомиров Ю. А. Советы и развитие государственного управления в период развернутого строительства коммунизма / Ю. А. Тихомиров. — М. : Юридическая литература, 1963. — 168 с.
23. Шеремет К. Ф. Советское строительство / К. Ф. Шеремет, Г. В. Барабашев. — М. : Госбиздат, 1961. — 106 с.
24. Копейчиков В. В. Механизмы Советского государства / В. В. Копейчиков. — М. : Юридическая литература, 1968. — 216 с.
25. Терлецький В. М. Ради депутатів трудящих Української РСР в період завершення будівництва соціалізму (1938 — 1958 рр.) / В. М. Терлецький. — К. : Наукова думка, 1968. — 377 с.
26. Корнієнко М. І. Правове становище відділів та управлінь виконавчих комітетів місцевих Рад / М. І. Корнієнко. — К. : Наукова думка, 1973. — 144 с.
27. Федонюк К. Є. Організаційна діяльність виконавчих комітетів місцевих Рад депутатів трудящихся УРСР / К. Є. Федонюк. — К., 1968 — 96 с.
28. Федонюк К. Є. Організація роботи місцевих Рад депутатів трудящих / К. Є. Федонюк. — Львів : Вид-во Львівського університету, 1973. — 30 с.
29. Бойченко І. К. Місцеві Ради депутатів трудящих у період розвинутого соціалізму / І. К. Бойченко, І. Л. Шерман // УІЖ. — 1975. — № 5. — С. 115 — 118.

Васильчук Г. Н., Молдавская Т. И.

**Правовой статус областных Советов депутатов
в оценке советских исследователей 1950 — 1980-х гг.**

В статье рассматриваются ключевые точки зрения советских исследователей 1950 — 1980-х гг. относительно проблемы правового статуса областных Советов депутатов, их исполкомов, отделов и управлений. Продемонстрировано, что научное наследие советских ученых по этому вопросу было достаточно весомым, однако, единой концепции относительно правовой природы представительских органов власти создано не было. Областные Советы депутатов в советском научном дискурсе могли рассматриваться одновременно и как органы местного самоуправления, и как органы государственной власти и управления.

Vasilchuk G. N., Moldavska T. I.

The legal status of regional Soviets deputies in soviet explorers in 1950 — 1980 years

The article deals with the key viewpoints of soviet explorers 1950-1980 about the problem of legal status of regional Soviets deputies, their executive committees, sections and directions. The author shows that the scientist work of Soviet scsentists was very considerable about this problem. However, there was no single conception about legal nature of the representative government body. Regional soviets deputies in soviets scientific discurs was visible simultaneously as bode of local self govermmen, as loclly state authority and administration.

**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ РУХ 1920 — 1950-Х РР.
В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Розвиток історичної науки на сучасному етапі стимулює більш глибокі і неупереджені дослідження проблемних сторінок минулого України. Це повною мірою стосується й історії українського націоналістичного руху 1920 — 1950-х рр. Поруч із роботами обвинувачувального та глорифікаційного характеру, з кожним роком збільшується кількість досліджень, у яких автори намагаються висвітлити націоналістичний рух з максимальною об'єктивністю.

Найбільше уваги вітчизняні та закордонні дослідники приділяють історії українського націоналістичного руху на Західноукраїнських землях. Останнім часом такі праці виконані в рамках західної історіографічної традиції, зокрема під кутом осмислення проблем, пов'язаних із Голокостом та етнічними протистояннями.

Поруч із тим, з'являються дослідження, присвячені історії націоналістичного руху на Наддніпрянській Україні. Авторами таких праць виступають як вітчизняні дослідники, так і представники наукових кіл Західної Європи та Америки й країн пострадянського простору [1].

Проблема націоналістичного руху в Запорізькій області, не зважаючи на досягнення вітчизняної науки, залишається майже не дослідженою. Повністю проігнорованою її вважати не можна: частково вона висвітлена в українській діаспорній історіографії, дослідженнях закордонних та вітчизняних істориків.

Вважаємо за потрібне одразу зупинитися на визначенні терміну «український націоналістичний рух». На сьогоднішній день його пов'язують, здебільшого, з діяльністю Української військової організації, Організації українських націоналістів та Української повстанської армії, але разом із тим усталена термінологія тут відсутня.

Деякі автори на означення українського націоналістичного руху використовують універсальну дефініцію «український націоналізм», наслідуючи західноєвропейську та американську традиції. Дослідниця М. Мандрик, саме так визначаючи проблему, характеризує «український націоналізм» як радикальне продовження національно-визвольних змагань 1917 — 20 рр., що як визвольний і об'єднуючий чинник став у міжвоєнну добу «реакцією на політичне поневолення українських земель іноземними режимами та національно-духовний гніт, територіальну роздрібленість та національне відчуження східних і західних регіонів України» [2, с. 18]. Також в історіографії зустрічаємо наступні визначення, як «національно-визвольний рух» (боротьба) [3], «український визвольний рух» [4] тощо.

Така ситуація може бути зумовлена певною термінологічною плутаниною, що закріпилася в історіографії. Про це ж писав І. Лисяк-Рудницький, який зауважив, що «націоналізм» ототожнювався в українській політичній термінології з активною національною свідомістю та патріотизмом. «А коли у 1920-х роках виникла ідеологічна течія, що прийняла назву «націоналістичної» та оформилася в організований політичний рух, поняття націоналізму набрало партійного забарвлення, яке воно в основному зберігає й нині» [5, с. 247].

Е. Сміт характеризував націоналізм як «ідеологічний рух, який прагне здобути й зберегти автономію, єдність та ідентичність населення, представники якого

вважають, що становлять реальну або потенційну «націю» [6, с. 30]. Подібних ідей притримується сучасна українська гуманітаристика. Зокрема, Я. Грицак дає наступне визначення націоналізму: «у широкому розумінні слова: рух (і, відповідно, ідеологія), який проголошує націю однією з найвищих цінностей, вважає, що нація повинна бути вільною і становити окреме політичне тіло» [7].

С. Ленкавський наголошував на тому, що український націоналізм має дві площини вияву: а) націоналізм як ідеологія і б) націоналізм як рух. Згідно з ним, націоналістичний рух — «... вияв дії українського націоналізму назовні, що випливає з внутрішніх потреб української нації». Якщо коротко: «націоналістичний рух — це націоналізм у дії». Він же поділяє націоналістичний рух на два види: «а) Стихийний націоналізм — коли дія виникає то тут, то там, незалежно від усяких організованих чинників; б) Організований націоналізм — коли дія організована й спрямована в одне русло. Тоді творяться окремі націоналістичні організації, або партії» [8, с. 49].

Таким чином, «український націоналістичний рух» можемо визначити як діяльність політичних гуртків, партій та організацій, які у боротьбі за досягнення своїх програмних цілей опиралися на ідеологію українського націоналізму. В даному випадку це підпільні організації міжвоєнного періоду та осередки ОУН-революційної, керованої Провідником С. Бандерою.

Історіографію проблеми «Український націоналістичний рух 1920 — 1950-х рр. в Запорізькій області» можна об'єднати в три групи: українська діаспорна, закордонна та дослідження сучасних вітчизняних авторів.

Представники української діаспорної історіографії найбільше присвятили уваги історії націоналістичного руху міжвоєнного періоду та боротьбі УПА на Західноукраїнських землях. Діяльність ОУН на Наддніпрянщині висвітлена доволі поверхово, тут переважають мемуари учасників підпілля. Епізодична згадка про націоналістичний рух на Запоріжжі міститься в книзі «Українська повстанська армія» (1953 р.) П. Мірчука. Подаючи за офіціозом ОУН «Ідея і Чин» (1942 і 1943 рр.) перелік загиблих на Наддніпрянській Україні оунівців, він вказує на Н. Вірлика («Михайла Бурія») із Запоріжжя [9, с. 19].

Більше уваги запорізькій ОУН приділив Л. Шанковський у дослідженні, присвяченому історії похідних груп та націоналістичного підпілля на Наддніпрянщині (1958 р.). Попри те, що автор користувався архівами Закордонного представництва Української головної визвольної ради (підпільного парламенту), де зберігали оригінали і копії звітів оунівців, книга містить неточності, які проявляються при роботі із архівними документами. Зокрема, керівником похідної групи ОУН названий І. Клим («Митар»), а до здобутків оунівців у обласному центрі віднесено створення органів обласного самоврядування, народної міліції та обласної газети «Нове Запоріжжя» [10, с. 160]. Разом з тим, згідно із спогадами учасника похідної групи та мелітопольського підпілля І. Молодія («Косара»), які підтверджуються документами із Державного архіву Запорізької області (ДАЗО) та Архіву Управління Служби безпеки України в Запорізькій області (Архів УСБУ ЗО), керівником підгрупи був В. Пастушенко, який і очолив Запорізький обласний провід [11, с. 42]. Інформацію про органи самоврядування тощо заперечують звіти Айнзац-групи «Ц» із Запоріжжя. У донесенні № 143 від 8 грудня 1941 р. зазначалося, що у Запоріжжі на всі відповідальні посади вдалося призначити фольксдойчів, росіян та українців ще до прибуття членів ОУН. Тут же відмічалися безплідні намагання оунівців змінити такий стан речей [12, с. 71].

У архівних матеріалах також не знайдено підтвердження того, що І. Клим, після висилки його із Запоріжжя німецькими органами держбезпеки, знову повертався до міста і саме із цим була пов'язана активізація діяльності місцевої ОУН у січні 1942 р. Те ж саме стосується і прикладів збройних сутичок між оунівцями та німецькими органами безпеки із залученням фольксдойчів. Згідно з даними Л. Шанковського, такі випадки мали місце у Гуляйпільському, Ново-Керменчицькому (теперішньому Розівському) та Андріївському (тепер Бердянському) районах. Підтверджується за різними джерелами лише перестрілка між гестапо та членами ОУН, яка мала місце весною 1943 р. в с. Костянтинівка Мелітопольського району, в якій загинули представники місцевого та обласного проводу, зокрема М. Вінтонів [10, с. 161].

Цікавою інформацією, поданою Л. Шанковським, є перелік районів Запорізької області, через які проходили дві зв'язкові лінії місцевої ОУН: Запоріжжя — Донбас та Запоріжжя — Маріуполь. Перша пролягала через Червоноармійський (Вільнянський), Оріхівський, Гуляйпільський та Ново-Керменчицький (Розівський) райони. Друга — Василівський, Велико-Токмацький (Токмацький) і Андріївський (Бердянський) [10, с. 161]. У інших виданнях та джерелах підтвердження цієї інформації не знаходимо. Поруч із тим, сама проблема заслуговує окремого і детального дослідження, зважаючи на важливість зв'язкових ліній для функціонування підпілля.

Ще одна згадка про націоналістичне підпілля Запорізької області міститься у дослідженні М. Мара, присвяченому експлуатаційній політиці німецької окупаційної влади в Україні (1990 р.). За його даними, в травні 1942 р. між селами Костянтинівка та Вознесенка під Мелітополем німецькі каральні органи розстріляли кілька десятків українських політв'язнів [13, с. 84]. У архівно-кримінальних справах на членів оунівського підпілля Мелітопольщини, які зберігаються у ДАЗО та Архіві УСБУ ЗО окрім фактів перестрілки у Костянтинівці та арештів активістів ОУН, не міститься інформації про такі випадки. Можемо припустити, що у джерелах, якими користувався М. Мар, прямо не вказувалася політична належність розстріляних і мова йшла про звичайних жителів Мелітопольського району.

Серед закордонних досліджень згадку про націоналістичне підпілля в Запоріжжі під час німецької окупації зустрічаємо у книзі Дж. Армстронга «Український націоналізм» (1955 р.). Це найвідоміша праця про український націоналістичний рух, автором якої був іноземний дослідник. Книга витримала два перевидання (1963 та 1980 рр.), а у 2008 р. в Москві вийшов її російськомовний переклад. Досліджуючи діяльність ОУН на Наддніпрянщині, Дж. Армстронг зазначив, що у повідомленнях німецької поліції зафіксовано появу 15 оунівців у Запоріжжі на початку жовтня 1941 р. і про їх намагання закріпитися на адміністративних посадах. Він припускав, що ці люди були розстріляні німцями та стверджував, що ніякої інформації про націоналістичний рух на Запоріжжі більше немає [14, с. 311]. Насправді ж, виявлені у жовтні 1941 р. німцями оунівці були не розстріляні, а в примусовому порядку відправлені із Запоріжжя до Галичини.

Твердження Дж. Армстронга про відсутність інформації про ОУН в Запоріжжі можна частково пояснити датою виходу книги, яка з'явилася на три роки раніше від «Похідних груп ОУН» Л. Шанковського. Поруч з тим, незрозуміло, чому у наступних двох перевиданнях «Українського націоналізму» до текстової частини не було внесено коректур.

Сучасну вітчизняну історіографію означеної вище проблеми доцільно розділити на дві підгрупи. До першої відносяться синтетичні дослідження історії українського націоналістичного руху та праці, присвячені окремим аспектам діяльності ОУН, де містяться згадки про націоналістичний рух у Запорізькій області. До другої — краєзнавчі дослідження місцевих авторів, у яких аналізується, або принаймні побіжно згадується, історія діяльності ОУН на Запоріжжі.

Серед праць із першої групи відмітимо дослідження В. Нікольського «Підпілля ОУН(б) у Донбасі» (2001 р.). Автор, подаючи за матеріалами допиту оунівця А. Павлишина список керівництва Південної похідної групи ОУН, називає провідника Запорізької підгрупи Ф. Кальбу [15, с. 22]. Нажаль, не вказується, що це був лише організаційний псевдонім майбутнього керівника Запорізького обласного проводу ОУН В. Пастушенка.

Серед підпільників Донбасу В. Нікольський називає С. Кащенко-Держка, який у 1941 р. був членом Запорізького обласного проводу [15, с. 35]. В інших матеріалах С. Держко не фігурує. Можливо, саме його мав на увазі І. Молодій, під час допиту перераховуючи членів Запорізького обласного проводу. Серед інших тут фігурує неідентифікований «Степан» [16, спр. 107, арк. 158].

Із посиланням на інформацію одного з членів оунівського підпілля Донецької області, В. Нікольський наводить дані, що у селищі Царекостянтинівка (тепер — смт. Куйбишеве) було створено осередок ОУН, членами якого були співробітники поліції, які в свою чергу створили склад зброї для потреб підпілля [15, с. 55]. Враховуючи, що на сьогоднішній день інших даних про існування ОУН у Куйбишевському районі немає, інформація наведена автором, дуже цінна для з'ясування географічних меж діяльності ОУН в Запорізькій області.

В іншій публікації, присвяченій аналізу репресивної політики радянської влади в Донецькій області, В. Нікольський навів факти існування на території сучасного Бердянського району Запорізької області повстанської організації «Українська демократична народна партія», яка у 1929 р. була викрита органами ДПУ УСРР. Організацію було створено у великому українському селі Новотроїцькому Андріївського району Маріупольського округу, вона мала осередки у селах Нововасилівка та Новоспасівка на Бердянщині. Були спроби створення осередків, зокрема, у Бердянському педагогічному технікумі [17, с. 33].

У синтетичному дослідженні українського націоналістичного руху А. Русначенка (2002 р.) зустрічаються згадки про діяльність ОУН на території Запорізької області під час німецької окупації. Деяка частина інформації, без співставлення із іншими джерелами, подана за вказаною книгою Л. Шанковського [3, с. 52]. Зокрема, це стосується проблеми керівника Запорізького обласного проводу ОУН та організації органів місцевого самоврядування. Відповідно, помилки і неточності останнього відображенні і у монографії А. Русначенка.

Із посиланням на публікацію гуляйпільського краєзнавця В. Коростильова, А. Русначенко подає інформацію щодо створення у Гуляйполі в жовтні 1941 р. осередку ОУН, керованого А. Мельником, після перебування там провідника Центрального керівництва ОУН на Наддніпрянщині О. Ольжича [3, с. 31]. У документах ДАЗО та Архіву УСБУ ЗО взагалі відсутня інформація про наявність у Запорізькій області мельниківського підпілля, а у жодній біографії О. Ольжича не відображене його перебування у Гуляйполі та Запорізькій області загалом.

У дослідженні Д. Веденєєва, присвяченому біографії останнього командира УПА В. Кука, який під час німецької окупації був краєвим провідником ОУН

Південноукраїнських земель (2007 р.), згадується Запорізький обласний провід. Автор вказує, що до Запорізького обласного проводу входили Запорізький та Мелітопольський окружний провід, а чисельність місцевої ОУН складала 50 чоловік [18, с. 78]. За матеріалами архівно-слідчих справ на запорізьких оунівців можна говорити про наявність ще одного, третього, окружного проводу — Бердянського. Щодо чисельності Запорізької ОУН: наші попередні дослідження вказують, що на території області діяло не менше 160 оунівців, лише близько 20 з яких були вихідцями із Західної України [19].

У іншій праці, написаній у співавторстві з Г. Биструхіним та присвяченій протиборству спецпідрозділів ОУН та радянських органів державної безпеки у 1945 — 1980-х рр. (2007 р.), Д. Веденєєв навів інформацію про значну активність оунівської розвідки на Сході України. Зокрема, 26 грудня 1949 р. у с. П'ятричани Орининського району Кам'янець-Подільської (тепер — Хмельницької) області під час обшуку бункеру місцевого окружного проводу ОУН радянськими спеціалістами було вилучено складені оунівськими розвідниками відомості про економічне й суспільне життя, зокрема в Запорізькій області [20, с. 85]. Аналіз наявних джерел з історії ОУН на території Запорізької області поки що не надає можливості з'ясувати яка саме підпільна ланка могла надати таку інформацію у 1949 р.

Дослідники О. Іщук та Н. Николаєва присвятили свою статтю історії діяльності молодіжних структур ОУН у перше повоєнне десятиліття на території Наддніпрянщини (2006 р.). Тут зустрічаємо інформацію про існування у Запоріжжі та Гуляйполі Запорізької області протягом 1947 — 1949 рр. антирадянської організації націоналістичного спрямування — «Група українських підпільників» [21, с. 244]. Судячи з характеру поданої інформації, в її основі лежала доповідна УМДБ Запорізької області до керівництва республіканського міністерства. Більш детальна інформація про «Групу», її зародження, розвиток, діяльність та ліквідацію міститься у двох архівно-слідчих справах, що зберігаються у Архіві УСБУ ЗО.

Однією із перших праць краєзнавчого характеру з історії ОУН на території Запорізької області є стаття гуляйпільського просвітянина В. Коростильова (1997 р.). Джерельною базою для статті стали спогади старожилів-гуляйпільців [22]. Аналіз наявних матеріалів запорізьких архівів дозволяє доповнити деякі наведені дані, а деякі — спростувати. Зокрема, не відповідає дійсності інформація про розстріл усіх заарештованих нацистами гуляйпільських оунівців: частина із них була відправлена до в'язниці СД у Запоріжжі (І. Шишура, брати Качан, Гніденко та Й. Зінченко). Дехто з них пізніше відправлений до концтабору «Дахау», декого (зокрема, Шишуру) з під варти звільнили [23, спр. П-21120, арк. 15, 26 зв., 30 — 30 зв.]. Про ситуацію із приїздом до Гуляйполя у 1941 р. О. Ольжича йшла мова вище.

Поруч із тим, у статті В. Коростильова міститься цінна інформація про репресії нацистських спецслужб проти осередків ОУН, як у самому Гуляйполі так і селах району. Також вказане місце, де проводилися розстріли націоналістів: протитанковий рів при в'їзді до міста зі сторони Запоріжжя (свого часу там було встановлено пам'ятну стелу «Жертвам фашизму») [22].

Детального аналізу вимагає брошура В. Марковича «Підпілля ОУН у Запорізькій області» (2001), якій передував цикл його публікацій у запорізькій газеті «Суббота плюс». Автор, хоч і спирався на матеріали ДАЗО та Архіву УСБУ в Запорізькій області, допустив багато помилок та вніс значну плутанину в інформаційну базу з

проблеми українського націоналістичного руху на території Запорізької області у 1940-х рр. Саме видання побудоване за принципом біографічного довідника, якому передують невеликі за обсягом описи діяльності ОУН по районах області. Усього наведено довідки на 89 осіб [24, с. 48]. Перевірка посилань на архівні джерела, наведені у брошурі, дає наступні результати: 7 осіб не мали жодного відношення до запорізької ОУН, а наведені біографічні довідки зовсім не відповідають матеріалам архівно-слідчих справ (зокрема, І. Войтович, Г. Соловей, М. Коломієць, О. Коваленко, М. Замкевич, С. Лисий та С. Томащук) [24, сс. 9 – 10, 18, 30 – 31, 41].

У брошурі В. Марковича багато неточностей. Зокрема, він зазначив, що І. Молодій, один з членів похідної групи, який діяв на Мелітопольщині, був заарештований на території Польщі в 1948 р. [24, с. 9]. Насправді, це відбулося у 1944 р. В 1948 р., коли він вже був в ув'язненні, його ідентифікували як активіста Мелітопольської ОУН і провадили додаткове слідство [25, с. 169]. Деякі підпільники, які згадуються у архівно-слідчих справах за деякими різницями у прізвищах (в одну літеру), або іменах у В. Марковича виступають як окремі особи: Бойненко – Буйненко; Гармаш Борис – Гармаш Сергій (останні варіанти правильні) [24, сс. 12, 17].

Така ж ситуація і з викладенням фактологічного матеріалу. Зокрема, Ю. Курило не був організатором молодіжного гуртка «Козаки» у Мелітопольському агроземлемірному училищі, а В. Хабалик (у Марковича – Хабалій) не був членом Мелітопольського окружного проводу ОУН [24, с. 15]. Така кількість неточностей і помилок, можливо, пояснюється тим, що В. Маркович не був істориком.

У книзі М. Єременко з історії Чернігівського району Запорізької області (2006 р.), у розділі присвяченому періоду окупації, міститься згадка про місцевий осередок ОУН. Не можемо погодитися із автором, що націоналістична організація тут виникла ще напередодні війни та щодо її активної діяльності [26, с. 224]. У архівно-слідчій справі на чернігівських оунівців [23, спр. П-20207] інформація надто заплутана, щоб робити однозначні судження. Матеріал більше схожий на фальсифікат співробітників радянських органів державної безпеки. Єдине, що піддається перевірці і не викликає сумнівів – контакти місцевого вчителя П. Коржа із членами ОУН м. Маріуполя Донецької області у 1943 р.

Згадка про діяльність ОУН у Бердянському районі міститься у біографічному нарисі Т. Новосели та Р. Новосели, присвяченому відомому дисиденту, уродженцю Бердянщини, М. Береславському (2006 р.). У статті досліджено основні віхи життя Береславського, зокрема і його участь у діяльності осередку юнацтва ОУН с. Новоспасівка (Осипенко) Бердянського району [27, с. 37].

Діяльність українських націоналістів під час німецько-радянської війни на території Запорізької області відображена також у дослідженнях В. Мороко. У 1997 р. була опублікована його стаття «ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни», де автор на основі доступних йому матеріалів, подав історію діяльності націоналістичного підпілля, здебільшого у Мелітопольському районі. В. Мороко частково описав діяльність членів ОУН по кільком районах, чого власне і вимагала мета матеріалу. На вказаний час ця стаття була найбільш ґрунтовною і структуризованою [28, сс. 152 – 165].

Вказане дослідження було розширене автором в рамках навчального посібнику до спецкурсу «Запорізьке Подніпров'я у 40-ві рр. ХХ – початку ХХІ ст.» (2007 р.) [29]. У викладеному матеріалі наявні помилки та неточності, частина яких пов'язана із джерелами, на які посилався автор. Зокрема, це стосується інформації щодо

ролі І. Кліма в запорізькій ОУН та розстрілів самостійників на Мелітопольщині тощо (матеріали Л. Шанковського, М. Мара та В. Марковича про які мова йшла вище) [29, сс. 25 – 26].

Також не відповідає дійсності інформація, що член Запорізького обласного проводу Б. Мовчан «арештований німецькою службою СД, він безслідно зник у мороці воєнного лихоліття, очевидно був знищений» [30, с. 26]. Насправді, куратор Мелітопольського окружного проводу ОУН Б. Мовчан був учасником наради керівництва націоналістичного підпілля у с. Костянтинівка Мелітопольського району і загинув під час перестрілки із нацистськими органами державної безпеки [11, сс. 91 – 92].

Загалом же, можемо відмітити доробок В. Мороко як найбільш науковий та осмислений, у порівнянні із вище вказаними краєзнавчими дослідженнями.

Нами також було опубліковано ряд досліджень, присвячених історії націоналістичного руху у Запорізькій області [30]. Деякі з них, зокрема ранні, на сьогоднішній день потребують коректури в світлі опрацьованого після того джерельного масиву. В першу чергу, це стосується схеми організаційної структури ОУН на Запоріжжі та персонального складу обласного проводу [31].

В цілому, на основі опрацьованих публікацій можемо зробити наступні висновки і зауваження. На сьогоднішній день, попри актуалізацію теми українського націоналістичного руху, подібні процеси та явища майже не торкнулися Запорізької області. У закордонній та українській діаспорній історіографії проблема діяльності ОУН та інших антирадянських груп на Запоріжжі висвітлена досить поверхово і стосується лише періоду нацистської окупації.

Вітчизняні автори продукують здебільшого синтетичні дослідження із явним вираженням західноукраїнського акцентування. Побіжні згадки про націоналістичний рух на Запоріжжі не дозволяють скласти чіткого уявлення про цей феномен. Регіональні ж автори «грішать» гіперболізацією та дещо неухважним відношенням до співставлення інформації різних джерел.

Загалом, сучасний розвиток історичної науки та поглиблений інтерес до «білих плям» вітчизняної історії вимагають більш детального, обґрунтованого та об'єктивного дослідження проблеми українського націоналістичного руху 1920 – 1950-х рр. на території Запорізької області.

Бібліографія та коментарі

1. Щур Ю. І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині у 1920 – 1955 роках : історіографія проблеми / Ю. І. Щур. – Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – Вип. XXVII. – С. 366 – 374 ; Щур Ю. І. Закордонна історіографія українського націоналістичного руху на Наддніпрянщині у 1920 – 1955 рр. / Ю. І. Щур. – Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – Вип. XXIX. – С. 310 – 314.
2. Мандрик М. Український націоналізм : становлення в міжвоєнну добу / Марія Мандрик / Передмова В. Вериги. – К. : Видавництво ім. О. Теліги, 2006. – 392 с.
3. Русначенко А. Народ збурений : Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках / Анатолій Русначенко. – К. : УВ Пульсари, 2002. – 519 с.

4. Спеціалізоване видання львівського Центру досліджень визвольного руху має назву «Український визвольний рух» (на сьогоднішній день вийшло друком 14 випусків).

5. Лисяк-Рудницький І. Націоналізм / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе [в 2 т.] / [пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака]. — К. : Основи, 1994. — Т. 2. — С. 247 — 259.

6. Сміт Е. Д. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / Ентоні Д. Сміт [пер. з англ.]. — К. : К.І.С., 2004 — 170 с.

7. Грицак Я. Націоналізм // <http://www.history.franko.lviv.ua/Пн.htm>.

8. Ленкавський С. Короткий нарис історії українського націоналізму / Степан Ленкавський // Український націоналізм. Твори [за ред. О. Сича]. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. — Т. 1. — С. 48 — 101.

9. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942 — 1952 / Петро Мірчук. — Мюнхен : Сісеґо, 1953. — 319 с.

10. Шанковський Л. Похідні групи ОУН: причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941 — 1943 рр. / Лев Шанковський. — Мюнхен : Український самостійник, 1958. — 370 с.

11. Молодій І. Пискоровичі, Пискоровичі ... моя любов, моє горе / Іван Молодій // Закерзоння. Спомини вояків УПА [підгот. Б. Гук]. — Варшава : Тирса, 1997. — Т. 3. — 303 с.

12. Косик В. М. Україна в Другій світовій війні у документах. Збірник німецьких архівних матеріалів (1941 — 1942) / [упоряд. Володимир Косик]. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1998. — Т. 2. — 384 с.

13. Мар М. Експлуатаційна й екстермінаційна німецька політика в Україні / М. Мар // В боротьбі за українську державу : есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни / [упоряд. М. Г. Марунчак]. — Львів : Меморіал, 1990. — С. 75 — 89.

14. Армстронг Дж. Украинский национализм. Факты и исследования / Джон Армстронг [пер. с англ. П. В. Бехтина]. — М : ЗАО Центрполиграф, 2008. — 368 с.

15. Нікольський В. Підпілля ОУН (б) у Донбасі / В. Нікольський. — К. : Інститут історії НАН України, 2001. — 178 с.

16. ДАЗО, ф. Р. 5747, оп. 3.

17. Нікольський В. Правда через роки / В. М. Нікольський // Реабілітовані історією [у 27 т.] : Донецька область. — Донецьк : Вид-во КП Регіон, 2004. — Кн. перша : науково-документальні нариси. — С. 9 — 73.

18. Веденеев Д. Одиссея Василия Кука. Военно-политический портрет последнего командующего УПА / Д. В. Веденеев. — К. : К.И.С., 2007. — 208 с.

19. У Службі безпеки України відбулись чергові історичні слухання «Діяльність ОУН на Півдні та Сході України» // Історичні слухання за результатами роботи групи істориків, які працюють з документами із Архіву СБУ (за матеріалами інтернет-видань) — СБУ : Центр взаємодії із засобами масової інформації та громадськістю Апарату Голови. — 2008. — 13 березня.

20. Веденеев Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945 — 1980-ті роки / Д. В. Веденеев, Г. С. Биструхін. — К. : К.І.С., 2007. — 568 с.

21. Іщук О. Діяльність молодіжних структур ОУН(б) на території центральних та східних областей України у 1945 — 1954 рр. / О. Іщук, Н. Ніколаєва // Український визвольний рух. — Львів : Б. в., 2006. — Зб. 8. — С. 225 — 252.

22. Коростильов В. Таємниці гуляйпільської ОУН / Василь Коростильов // Шлях перемоги. — 1997. — 31 липня.

23. Архів Управління СБУ в Запорізькій області. — Фонд припинених справ.

24. Маркович В. Підпілля ОУН у Запорізькій області / Василь Маркович. — Запоріжжя : Агентство інформації Ханаєвой Т. Ю., 2001. — 52 с.

25. Гук Б. Молода старість Івана Молодія / Богдан Гук // Вісник Закерзоння. — 2002. — №№ 7 — 8 — 9. — С. 169 — 182.

26. Єременко М. «Край шляху муравського...» : нариси з історії Чернігівського району / М. Єременко. — Запоріжжя : Лана-друк, 2006. — 436 с.

27. Новосела Т. Правозахисна діяльність М. О. Береславського / Т. Новосела, Р. Новосела // Мій рідний край — Запоріжжя : Матеріали відкритої обласної краєзнавчої конференції учнівської молоді. — Запоріжжя : Поліграф, 2006. — С. 36 — 41.

28. Мороко В. ОУН на Запоріжжі в роки радянсько-німецької війни / В. Мороко // Наукові праці історичного факультету. — Дніпропетровськ : МП Промінь, 1997. — Вип. 2 : 25-річчю історичного факультету присвячується. 1971 — 1996. — С. 152 — 164.

29. Мороко В. Запорізька область у радянсько-німецькій війні 1941 — 1945 рр. : Навчальний посібник до спецкурсу «Запорізьке Подніпров'я у 40-і рр. ХХ — на початку ХХІ ст.» / В. М. Мороко. — Запоріжжя : ЗНУ, 2007. — Ч. 1. — 35 с.

30. Щур Ю. Діяльність підпілля Організації Українських Націоналістів на території Мелітопольського району Запорізької області / Юрій Щур // Український визвольний рух. — Львів : Центр досліджень визвольного руху; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. — Зб. 8. — С. 153 — 163; Щур Ю. Організація Українських Націоналістів на Запоріжжі. Короткий нарис / Юрій Щур. — Запоріжжя : Друкарська дільниця Запорізького наукового товариства ім. Я. П. Новицького, 2009. — 52 с.

31. Щур Ю. Організаційна структура націоналістичного підпілля (ОУН) на території Запорізької області під час німецької окупації (1941 — 1943 рр.) / Ю. Щур // Музейний вісник. — Запоріжжя, 2005. — № 5. — С. 133 — 139.

Щур Ю. І.

Украинское националистическое движение 1920 — 1950-х гг. в Запорожской области : историография проблемы

В статье проанализирована степень изученности истории украинского националистического движения в Запорожской области в 1920 — 1950-е годы. Сделан акцент на том, что вопреки достижениям отечественных и зарубежных исследователей, проблема деятельности ОУН на Запорожье остается малоисследованной.

Shchur Yu. I.

Ukrainian nationalistic movement in the Zaporizka region in 1920 — 1950 : problem historiography

The level of study of history of Ukrainian nationalistic movement in the Zaporizka region in 1920 — 1950 was analyzed in the article. It is emphasized that notwithstanding home and foreign researchers works the problem of OUN in Zaporizka region remains poorly studied.